МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗЛОЧИНЦЯ: МОЖЛИВОСТІ ТА ОБМЕЖЕННЯ

***Устінова А. П.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

DOI: 10.53672/ej.6.2026.05.15 Check for updates

Анотація. У тезах проаналізовано основні методи дослідження особистості насильницького злочинця – аналіз документів і матеріалів кримінального провадження, спостереження, бесіду й психологічне інтерв'ю, психодіагностичні методи, кримінологічний та криміналістичний методи – і визначено їхні пізнавальні можливості та основні обмеження. Авторка обґрунтовує, що жоден окремий метод не дає змоги повністю пояснити насильницьку поведінку або достовірно прогнозувати поведінку конкретної людини, а узагальнені характеристики певної групи злочинців не можуть автоматично переноситися на конкретну особу. Зроблено висновок, що надійність дослідження підвищується завдяки комплексному використанню різних методів, зіставленню інформації з різних джерел та дотриманню меж професійної компетентності дослідника.

Ключові слова: насильницький злочинець, судово-психологічна експертиза, психодіагностичні методи, кримінологічний метод, оцінка ризику

Постановка проблеми. Дослідження особистості насильницького злочинця є одним із важливих напрямів кримінології та юридичної психології. Його значення пов'язане з необхідністю встановлення психологічних, соціальних і поведінкових характеристик осіб, які вчиняють насильницькі кримінальні правопорушення, а також із завданнями профілактики повторної злочинної поведінки та оцінювання ризику насильства. Водночас дослідження такої особистості потребує особливої методологічної обережності, оскільки жоден окремий метод не може повністю пояснити причини насильницької поведінки або достовірно визначити майбутню поведінку конкретної людини.

Мета. Проаналізувати основні методи дослідження особистості насильницького злочинця, визначити їхні пізнавальні можливості та основні обмеження, а також обґрунтувати необхідність комплексного використання різних методів у юридико-психологічному дослідженні.

Поняття особистості насильницького злочинця доцільно розглядати комплексно. Воно охоплює систему соціально-психологічних, морально-ціннісних, емоційно-вольових, когнітивних та поведінкових характеристик особи, які перебувають у взаємодії з конкретною життєвою ситуацією та соціальним середовищем. Дослідження К. М. Новікової присвячене саме психологічним особливостям злочинця з насильницькою спрямованістю та методам вивчення таких осіб [4]. Одним із основних методів є аналіз документів та матеріалів кримінального провадження. Він дає можливість досліджувати біографічні відомості, соціальне оточення, особливості попередньої поведінки, характеристики особи, матеріали слідчих дій та інші відомості, які мають значення для встановлення особливостей особистості. Перевагою такого методу є можливість отримання інформації про особу з різних джерел та її зіставлення. Водночас його обмеженням є залежність від повноти та достовірності наявних матеріалів. Важливим методом є спостереження за поведінкою особи. Воно дозволяє звернути увагу на особливості комунікації, емоційні реакції, способи реагування на конфліктні ситуації, ставлення до інших людей та особливості самоконтролю. Спостереження особливо цінне тим, що дає змогу аналізувати не лише повідомлення самої особи, а й її фактичну поведінку. Наступним методом є бесіда та психологічне інтерв'ю. За їх допомогою можна отримати інформацію про життєвий досвід, цінності, мотиви

поведінки, ставлення до конфліктів, інших людей і власних учинків. Перевагою безпосереднього спілкування є можливість уточнювати та перевіряти отриману інформацію. Водночас необхідно враховувати, що досліджувана особа може приховувати певні відомості, надавати соціально бажані відповіді або по-іншому інтерпретувати власну поведінку. Особливе місце посідають психодіагностичні методи. Їх застосування дозволяє досліджувати окремі характеристики особистості, емоційної та мотиваційної сфер, рівень самоконтролю, агресивні тенденції, особливості міжособистісної взаємодії та інші психологічні показники. К. М. Новікова, аналізуючи психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю, розглядає методи вивчення психологічних характеристик таких осіб та підкреслює необхідність комплексного дослідження їхньої особистості [4].

Окремим напрямом є кримінологічний метод, який передбачає аналіз соціально-демографічних, соціально-рольових, морально-психологічних та кримінально-правових характеристик осіб, які вчиняють злочини. Такий підхід дає змогу виявляти закономірності, характерні для певної групи злочинців. С. Ф. Денисов підкреслює значення поняття особи злочинця у кримінологічній теорії та його місце в системі кримінологічного знання. Водночас кримінологічна характеристика має переважно узагальнений характер і не може автоматично переноситися на конкретну людину [1].

Для дослідження насильницьких злочинів важливим є також вивчення мотиваційної сфери. Аналіз мотивів дозволяє встановити, що саме могло спонукати особу до насильницької поведінки, яке значення для неї мала конкретна ситуація та як вона оцінювала власні дії. С. А. Шалгунова звертає увагу на роль мотиваційної сфери та ситуації у механізмі вчинення насильницького злочину [5].

Водночас встановлення мотиву є складним завданням, оскільки мотив не завжди усвідомлюється особою або може бути нею достовірно відтворений. Крім того, зовнішньо подібні насильницькі дії можуть мати різні мотиви. Тому поведінковий прояв не можна безпосередньо ототожнювати з певним мотивом без аналізу сукупності обставин. Важливим спеціальним методом є судово-психологічна експертиза. Її можливості пов’язані з використанням спеціальних психологічних знань для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. О. В. Землянська розглядає особистість як об’єкт судово-психологічного дослідження та обґрунтовує системний підхід до її вивчення [2].

Окреме значення має криміналістичний метод дослідження особи злочинця. У цьому випадку інформація про особу використовується для встановлення її зв’язку з подією кримінального правопорушення, визначення напрямів розслідування та перевірки слідчих версій. Криміналістичне дослідження може включати аналіз способу вчинення злочину, слідів, поведінки особи до, під час та після події. Таким чином, поведінкові прояви можуть розглядатися як джерело інформації про особу, але їх інтерпретація потребує обережності. Використання одного методу не забезпечує повного розуміння особистості насильницького злочинця. Наприклад, психодіагностика може надати інформацію про певні психологічні характеристики, але не пояснює повністю механізм конкретного злочину. Аналіз документів, навпаки, дозволяє простежити життєвий шлях і попередню поведінку, але не завжди дає можливість безпосередньо оцінити актуальний психологічний стан. Узагальнені характеристики певної групи не повинні використовуватися як доказ того, що кожна особа з відповідними ознаками обов’язково вчинить насильницький злочин. Особистість формується у взаємодії індивідуальних характеристик, соціального середовища та конкретних життєвих ситуацій [3; 5].

Висновки.

Отже, дослідження особистості насильницького злочинця передбачає комплексне використання різних методів. Аналіз документів дає змогу отримати біографічні та соціальні відомості про особу. Спостереження та інтерв'ю допомагають дослідити її поведінку, погляди й ставлення до ситуації. За допомогою психодіагностики можна визначити окремі психологічні особливості, а кримінологічний аналіз – виявити характерні ознаки певних груп злочинців. Судово-психологічна експертиза дає можливість застосувати спеціальні психологічні знання для вирішення питань, важливих для кримінального провадження. Жоден метод не дає можливості повністю пояснити насильницьку поведінку або зробити однозначний висновок про майбутню поведінку людини. Надійність дослідження підвищується завдяки зіставленню інформації з різних джерел, урахуванню соціальних і ситуативних чинників та дотриманню меж професійної компетентності дослідника. Такий підхід дозволяє уникати спрощених висновків і забезпечує більш обґрунтоване вивчення особистості у кримінологічному та психологічному контекстах.

Список використаних джерел

1. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2020. № 1 (22). С. 152–159. URL: https://dspace.univd.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content (дата звернення: 20.09.2026).

2. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 367 с.

3. Медведєв В. С., Левенець О. А. Кримінально-психологічна характеристика умисного серійного вбивці. Юридична психологія. 2016. № 1 (18). С. 151–160. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/458 (дата звернення: 20.09.2026).

4. Новікова К. М. Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю. Юридична психологія. 2015. № 1 (16). С. 198–206. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/502 (дата звернення: 20.09.2026).

5. Шалгунова С. А. Особа злочинця та ситуація в механізмі вчинення насильницьких злочинів. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2012. № 4. С. 387–392. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/ cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF%2FNvdduvs_2012_4_57.pdf&P21DBN=UJRN (дата звернення: 20.09.2026).

Methods for Studying the Personality of a Violent Offender: Possibilities and Limitations

Ustinova A. P.

Abstract. The paper analyses the main methods for studying the personality of a violent offender – analysis of documents and materials of criminal proceedings, observation, interview and psychological conversation, psychodiagnostic methods, and the criminological and forensic methods – and identifies their cognitive potential and main limitations. The author substantiates that no single method allows the violent behaviour to be fully explained or the behaviour of a specific person to be reliably predicted, and that the generalised characteristics of a particular group of offenders cannot automatically be transferred to a specific individual. It is concluded that the reliability of the research is increased through the combined use of various methods, the cross-checking of information from different sources, and adherence to the limits of the researcher's professional competence.

Keywords: violent offender, forensic psychological examination, psychodiagnostic methods, criminological method, risk assessment

Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015): Устінова А. П. Методи дослідження особистості насильницького злочинця: можливості та обмеження. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 5 (65). С. 85–88. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.05.15.